

Jednotlivec a veřejná moc v proměnách času

Před padesáti lety byla vydána částka 33 Sbírký zákonů ČSSR datovaná 22. srpnem 1969. Útlý sešit s udanou cenou 0,20 Kč obsahoval pod č. 99/1969 Sb. jediný normativní text – zákonné opatření předsednictva Federálního shromáždění z téhož dne, o některých přechodných opatřeních k ochraně veřejného pořádku. V první fázi normalizace, datované od 23. 8. 1968 (zahájením jednání o tzv. moskevském protokolu) do října 1969 (odklizením *Alexandra Dubčeka* z jeho poslední politicky významnější funkce předsedy federálního parlamentu), zasáhl tento předpis surově prakticky celou společnost. Pod proklamovaným cílem ochrany veřejného pořádku a nerušeného chodu pracovišť byly posíleny policejní pravomoci, zvýšeny tresty za vyjmenované přestupky a trestné činy, oslabena soudní kontrola řádného procesu a omezeny možnosti obhajoby. Zároveň se umožnilo okamžitě skončit pracovní poměr a vyloučit studenty ze studia u každého, kdo „*narušuje socialistický společenský řád*“. A opatření také usnadnilo mocenské zásahy do spolkového života, jakož i svobody tisku a shromažďování zrušením soudní kontroly nad represivními kroky správních úřadů.

V měsících následujících po okupaci Československa sovětskou armádou a některými spojenci SSSR došlo k zásadním změnám. K nejvýznamnějším patří uzavření a ratifikace smlouvy o podmínkách dočasného pobytu sovětských vojsk na našem území (říjen 1968) a změna ve vedení komunistické strany (duben 1969). Přesto projevovaly velké skupiny obyvatelstva zájem o veřejné dění, dávaly veřejně najevo nesouhlas s okupací, protestovaly proti omezování svobody a vyjadřovaly podporu politikům, s nimiž si občané spojovali dobovou ideu „socialismu s lidskou tváří“. Zvláště viditelné to bylo při organizovaných i spontánních shromážděních, jak tomu bylo např. 25. ledna 1969 při pohřbu Jana Palacha nebo při protisovětských demonstracích 28. března 1969 v souvislosti s tzv. hokejovými událostmi. Početná protestní shromáždění vyvolala první výročí okupace. Demonstrace se 21. srpna 1969 uskutečnily ve větším počtu měst. V Praze a v Brně vyšly do ulic desetitisíce lidí. Demonstrace byly nesmlouvavě potlačeny policií, armádou a zvláště aktivními příslušníky Lidových milicí. Výsledkem bylo pět mrtvých, desítky postřelených, přes dva a půl tisíce zadržovaných.

Následujícího dne se v reakci na tyto události sešlo předsednictvo Federálního shromáždění a usneslo se na zákonném opatření k ochraně veřejného pořádku. Veřejný odpor proti okupaci a veřejné protesty byly nadlouho zlomeny. Až 21. srpna 1988 se v Praze uskutečnila demonstrace k dvacátému výročí okupace, rozehnaná policejními jednotkami, a 10. prosince téhož roku, tentokrát již se státním povolením, manifestace ke Dni lidských práv, svolaná nekomunistickými iniciátory. Následovaly další události vedoucí k odklizení dosavadního režimu a k úsilí o vybudování demokratického právního státu.

Donald W. Livingston napsal do *Liberty in Hume's History of England*, že „*právní stát je zdrojem „veškeré bezpečnosti a štěstí, které si civilizace může dovolit.*“ Mluvíme-li v této souvislosti o bezpečnosti, je předpokladem řád spojený s právní jistotou. Právní jistota předpokládá vyloučení libovůle. Proto je klíčový požadavek, aby byl podřízen zákonu každý, kdo vykonává veřejnou moc. Že je veřejná moc nevázaná zákonem nepředvídatelná a nevypočitatelná, ukázal už *Aristoteles* v *Etice Nikomachově* poznámenáním, že vládně-li lidem člověk nepodřízený zákonům, pak „*to činí ve svůj prospěch a stává se tyranem.*“ Mluvíme-li o štěstí, je předpokladem jednotlivcova svoboda. Zvláště nejeden z těch, kdož zažili normalizační bezčasí, si uvědomují význam a dosah *Kantových* slov „*Nikdo mě nemůže nutit, abych byl šťasten jeho způsobem*“. Jednotlivec, rozdílně od nositelů veřejné moci, není vázán povolením zákona a může si pořádat své záležitosti, jak chce, v rozsahu zákonem nezakázaném.

Neveselé výročí spojené s půlstoletím od přijetí zákonného opatření, pro něž se vžil označení *pendrekový zákon*, spojila redakce *Právnicka* s tématem *jednotlivce a veřejné moci*. Téma to je věčné, a proto redakce neusilovala, aby přispěvatelé rozebírali právní otázky spojené se starými záležitostmi. Srovnáme-li československé události ze srpna 1969 nebo 1988 či to, co se odehrávalo v roce 1989 v lednu za *Palachova týdne* a 17. listopadu, např. s pár policejními přehmaty za demonstrací při návštěvě čínského prezidenta v Praze v březnu 2016 (srov. např. rozsudek Nejvyššího správního soudu sp. zn. 2 As 18/2018 – 38 z 31. 5. 2018), zdá se, že historie se dlouho opakovat nebude. Autoři článků v tomto čísle se také věnují jiným tématům, jež považují za aktuální.

I v naší zemi je přirozeně jasné, jaké jsou esenciální náležitosti materiálního státu. Mluví a píše se o zákazu libovůle při výkonu veřejné moci, jež nesmí vybočit z limitů vyměřených jí zákony, o dělbě moci, o principech proporcionality a subsidiarity. Jsou to vznešené ideje. Klade se však otázka, jak odolávají politice založené na vlastní logice moci a věčnému pokušení veřejné moci rozšiřovat vlastní vliv a působení k újmě jiných veřejných mocí a každé z nich na úkor svobody jednotlivců.

Tyto trendy pozorujeme zvláště v souvislosti s tendencemi prosazovanými pod hesly, jež, obecně vzato, nemá smysl zpochybňovat. Nikdo rozumný si nepřeje, aby byli lidé v rámci rodinného soužití týráni, aby jednotlivci byli cíleně znevýhodňováni pro své pohlaví, přesvědčení, barvu pleti či z jiných příčin, abychom žili v informačním vakuu, aby v zemi bujela korupce, aby neexistovalo férové podnikatelské prostředí a jednotlivci se vyhýbali řádnému placení daní. Klade se ale otázka, zda se pod záminkou naplňování těchto bohubilých cílů negeneruje pod praporem prevence byrokratický tlak vedený touhou rozšiřovat vlastní moc, vliv i pohodlí, provázený neadekvátními zásahy. Jako by archetypy nakládání s veřejnou mocí, které jsme v Československu před třemi desetiletími pohrbívali, založily v našich mocenských elitách genetické schéma deroucí se stále k životu. Nemusíme si myslet, že despotie je již za dveřmi, ale přesto se hodí dobře sledovat naše zákonodárství a správu veřejných věcí, nehrozí-li odtud nové znevolňování. Veřejná moc se snadno může změnit ze služebníka v tyрана.

Pozorujeme, že povinnosti ukládané v zájmu prevence, všeobecného dobra a veřejného pořádku stále narůstají a rozšiřují se zvláště o povinnosti spojené s nejrůznějšími hlášeními a evidencemi, k nimž moderní technologie poskytují nebyvalé možnosti. Běžný občan se snad ptá, proč se preventivně ukládá statisícům slušných povinností ve snaze eliminovat jednotky neslušných. A snad by ho i napadlo, zda si byrokracie nevmýšlí pro obyvatelé státu nové a nové povinnosti také proto, aby samoučelně rozšiřovala hranice protiprávnosti, kdy zákonodárství nesleduje moudrou správu státu, ale výrobu delinkventů. Velký analytik politických institucí *Alexis de Tocqueville* varoval před možnou příští despotií beroucí na sebe podobu protektorské moci, která „*chce být jediným strůjcem a rozhodčím*“ a „*rozprahuje svou náruč na celou společnost; zatahuje nad ní síť drobných, složitých, pedantických a univerzálních pravidel*“, moci, která „*nakonec redukuje každý národ na stádo bázlivých dobytčat, jejichž pastýřem je vláda*.“ Nezapomínejme na slova *Emila Svobody*, že „*paternalistická vláda [...] je největším myslitelným despotismem*.“

Budeme-li nevěšmaví, mohli bychom být po čase lehce zaskočení zjištěním, že se kolem nás pod hesly budování chrámu svobody, bezpečí a štěstí vztýčuje *Benthamův Panopticon*, v jehož zdech bude idea základní opory svobodné společnosti – „*citoyen se vzpřímenou chůzí, sebevědomý, svobodný, zodpovídající sám za sebe*“ (*Udo Di Fabio*) jen stínem mihotajícím se na stěně platonské jeskyně.

Redakce děkuje všem autorům příspěvků přijatých do tohoto čísla. I tentokrát vybírala komise složená převážně z členů redakční rady stať vědecky nejprínosnější. Členové komise *Josef Blahož, Karel Eliáš, Jan Kysela, Filip Ščerba, Michal Šejvl, Jan Wintr* a *Michaela Židlická* se vyslovili pro studii *Tomáše Sobka Lidská práva existují objektivně*. Autor obdržel mimořádnou prémii 12.000 Kč, kterou laskavě věnovala Randova nadace při Spolku českých právníků Všehrd. Za tento mecenášský počin náleží nadaci od redakce vděčné poděkování.